

УДК: 37.013.42:316.72:37.017.9

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-12\(20\)-453-466](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-12(20)-453-466)

Куниця Тетяна Юріївна кандидат педагогічних наук, старший дослідник, завідувач відділу соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту проблем виховання НАПН України, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-4084-3219>

ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ЧИННИКА ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. Актуальність проблеми формування міжкультурної компетентності в контексті громадянського виховання зумовлена інтенсифікацією процесів глобалізації, європейської інтеграції, міграційними процесами та зростанням культурного різноманіття сучасного суспільства. В умовах полікультурного середовища особливої ваги набуває підготовка особистості, здатної до конструктивної взаємодії з представниками різних культур, поваги до культурних відмінностей, засвоєння демократичних цінностей та активної реалізації громадянських прав і обов'язків. У статті міжкультурна компетентність розглядається як інтегральне особистісне утворення, що поєднує знання про культурне різноманіття, ціннісні орієнтації, установки толерантності та навички міжкультурної комунікації, які безпосередньо впливають на становлення громадянської свідомості.

Метою статті є теоретичне обґрунтування ролі міжкультурної компетентності як ключового чинника громадянського виховання особистості в умовах полікультурного середовища. У процесі дослідження використано методи теоретичного аналізу наукових джерел, узагальнення та систематизації наукових підходів до проблем громадянського виховання та міжкультурної освіти.

У статті проаналізовано сучасні підходи до розуміння громадянського виховання, визначено його ціннісні та діяльнісні орієнтири в умовах демократичного суспільства. Обґрунтовано, що міжкультурна компетентність сприяє формуванню таких громадянських якостей, як толерантність, соціальна відповідальність, повага до прав людини, готовність до соціальної взаємодії та участі в суспільному житті. Визначено структурні компоненти міжкультурної компетентності (когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий) та розкрито їхній вплив на процес громадянського виховання.

Наголошується на ролі освітнього середовища як провідного простору формування міжкультурного діалогу й громадянської активності. Зроблено висновок, що інтеграція міжкультурного підходу у систему освіти сприяє

формуванню соціально зрілої, відповідальної та громадянсько-активної особистості, здатної до ефективного функціонування в полікультурному суспільстві.

Ключові слова: міжкультурна компетентність, громадянське виховання, полікультурне середовище, громадянські цінності, толерантність, соціальна згуртованість.

Kunytzia Tetyana Yuriivna Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Head of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Institute of Educational Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-4084-3219>

FORMATION OF INTERCULTURAL COMPETENCE AS A FACTOR OF CIVIC EDUCATION IN A POLY CULTURAL ENVIRONMENT

Abstract. The relevance of the issue of forming intercultural competence in the context of civic education is determined by the intensification of globalization processes, European integration, migration dynamics, and the growing cultural diversity of contemporary society. In a polycultural environment, special importance is attached to the preparation of individuals who are capable of constructive interaction with representatives of different cultures, respect for cultural differences, internalization of democratic values, and active realization of civic rights and responsibilities. In this article, intercultural competence is conceptualized as an integral personal formation that combines knowledge of cultural diversity, value orientations, attitudes of tolerance, and intercultural communication skills, all of which directly influence the development of civic consciousness.

The purpose of the article is to provide a theoretical substantiation of the role of intercultural competence as a key factor in the civic education of individuals within a polycultural environment. The research is based on methods of theoretical analysis of scientific sources, as well as the generalization and systematization of scholarly approaches to the problems of civic education and intercultural education.

The article analyzes contemporary approaches to understanding civic education and identifies its value-based and activity-oriented dimensions in the context of a democratic society. It is substantiated that intercultural competence contributes to the formation of such civic qualities as tolerance, social responsibility, respect for human rights, readiness for social interaction, and participation in public life. The structural components of intercultural competence—cognitive, emotional-value, and behavioral—are defined, and their influence on the process of civic education is examined.

Emphasis is placed on the role of the educational environment as a leading space for the development of intercultural dialogue and civic engagement. The article concludes that the integration of an intercultural approach into the education system

promotes the formation of a socially mature, responsible, and civically active individual capable of effective functioning in a polycultural society.

Keywords: intercultural competence, civic education, polycultural environment, civic values, tolerance, social cohesion.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку світової спільноти проблематика міжкультурної взаємодії набуває особливої актуальності та виходить за межі суто освітнього або комунікативного дискурсу, перетворюючись на важливий суспільно-політичний і громадянський виклик. Інтенсифікація глобалізаційних процесів, активізація міжнародної мобільності населення, масштабні міграційні процеси й міграційні кризи, а також посилення ролі наднаціональних об'єднань обумовлюють необхідність формування в громадян демократичних держав здатності до конструктивної міжкультурної взаємодії. У цьому контексті міжкультурна компетентність постає як ключова умова ефективного функціонування сучасних суспільств, що ґрунтуються на принципах плюралізму, рівності, поваги до прав людини та верховенства права.

Європейська інтеграція як стратегічний вектор розвитку багатьох держав, у тому числі України, передбачає не лише правове та економічне зближення з європейським простором, а й засвоєння спільних ціннісних засад, серед яких провідне місце посідають міжкультурний діалог, недискримінація, соціальна інклюзія та громадянська солідарність. За таких умов питання формування міжкультурної компетентності громадян стає критично важливим для забезпечення соціальної стабільності, запобігання міжетнічним і міжкультурним конфліктам, а також для розвитку активного та відповідального громадянства [17; 20].

Актуальність дослідження проблеми міжкультурної компетентності суттєво посилюється в національному контексті України. Українське суспільство історично формувалося як полікультурне, багатонаціональне та багатоконфесійне, що проявляється у наявності різних етнічних спільнот, національних меншин, мовних і регіональних особливостей, різних культурних традицій та моделей соціальної взаємодії. Така різноманітність, з одного боку, є значним соціокультурним ресурсом, а з іншого — потребує цілеспрямованих зусиль щодо забезпечення соціальної згуртованості та громадянської єдності.

В умовах сучасних зовнішніх і внутрішніх викликів, зокрема збройної агресії проти України, загроз національній безпеці, вимушених внутрішніх та зовнішніх міграцій, проблема формування інклюзивної національної ідентичності набуває особливої значущості. Йдеться про таку модель національної ідентичності, яка ґрунтується не на уніфікації культурних відмінностей, а на їх визнанні та інтеграції в спільний громадянський простір. Саме міжкультурна компетентність забезпечує здатність особистості поєднувати усвідомлення

власної національної належності з повагою до культурного різноманіття та спільних громадянських цінностей.

Формування міжкультурної компетентності як складової громадянського виховання дозволяє закладати основи суспільної довіри, міжкультурної солідарності та відповідального громадянства. Вона сприяє засвоєнню демократичних норм і принципів, розвитку толерантності, готовності до діалогу та участі в громадському житті. Без сформованої міжкультурної компетентності реалізація демократичних цінностей у полікультурному суспільстві залишається декларативною, а ризики соціального протистояння, стигматизації та маргіналізації окремих груп зростають.

Водночас важливо підкреслити, що міжкультурна компетентність виступає ефективним інструментом профілактики соціальних і громадянських конфліктів. Вона формує здатність до ненасильницького врегулювання суперечностей, критичного осмислення стереотипів, подолання упереджень і розвитку культури мирного співіснування. У цьому сенсі міжкультурна компетентність є не лише освітнім результатом, а й стратегічним ресурсом розвитку громадянського суспільства.

Наукова актуальність проблеми зумовлена також тим, що попри значну кількість наукових праць, присвячених громадянському вихованню та міжкультурній освіті як відносно автономним напрямом, недостатньо розробленим залишається питання розгляду міжкультурної компетентності саме як чинника громадянського виховання. Більшість дослідників зосереджуються на формуванні громадянських цінностей або міжкультурних умінь окремо, що ускладнює цілісне розуміння їхнього взаємозв'язку в умовах полікультурного середовища [9; 11].

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена сукупністю глобальних, національних та науково-теоретичних чинників і полягає у необхідності поглибленого осмислення міжкультурної компетентності як одного з ключових засобів реалізації громадянського виховання в сучасному полікультурному суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади міжкультурної компетентності ґрунтуються на працях зарубіжних та вітчизняних дослідників. У зарубіжній науковій традиції проблема міжкультурної компетентності та міжкультурної комунікації посідає вагоме місце в межах міжкультурної освіти, громадянської освіти та досліджень демократії. Одну з найвпливовіших концептуалізацій міжкультурної чутливості запропонував М. Беннет (Milton J. Bennett), який розробив «розвивальну модель міжкультурної чутливості» (Developmental Model of Intercultural Sensitivity, DMIS) [15]. У цій моделі міжкультурна компетентність трактується як послідовний перехід від етноцентричних до етнорелятивістських орієнтацій, що відображає здатність особистості бачити

культурні відмінності як ресурс для збагачення, а не загрозу. Саме ця ідея є концептуально близькою до цілей громадянського виховання в демократичному, полікультурному суспільстві.

Важливою складовою розвитку міжкультурної компетентності вважається також внесок Дж. Бенкса (James A. Banks), одного із засновників сучасної мультикультурної та громадянської освіти [13]. У його працях, присвячених різноманіттю, груповій ідентичності та громадянству, наголошується, що школа має допомагати учням поєднувати локальну, національну й глобальну ідентичності, зберігаючи при цьому повагу до культурної різноманітності та забезпечуючи структурну включеність усіх груп у національний простір [14]. Такий підхід фактично пов'язує міжкультурну компетентність із громадянською, розглядаючи її не лише як комунікативну навичку, а як базову умову рівноправної участі в житті демократичної спільноти.

Суттєвий внесок у розуміння міжкультурної компетентності зробили також дослідники, які акцентують увагу на її структурній будові та критерії оцінювання. У працях зарубіжних авторів (М. Байрам, Д. Дірдорф та ін.) міжкультурна компетентність визначається як комплекс знань про культурне різноманіття, установок толерантності та відповідних поведінкових стратегій, що проявляються в реальних ситуаціях міжкультурної взаємодії [16]. Окремі дослідження зосереджені на методиках вимірювання міжкультурної компетентності та інструментах її розвитку в освітньому середовищі, зокрема в контексті академічної мобільності та навчання іноземних студентів [18; 19].

В українському науковому просторі проблема міжкультурної компетентності активно розробляється останніми роками у площині педагогіки, психології, культурології та публічного управління. Зокрема, Д. Костенко здійснює теоретичний аналіз поняття «міжкультурна компетентність» та наголошує на її ролі у забезпеченні міжкультурного взаєморозуміння в процесі комунікації з представниками інших культур [6]. Дослідниця підкреслює значущість поєднання когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового компонентів як умови ефективної міжкультурної взаємодії.

Сутність і компоненти міжкультурної компетентності сучасного фахівця розкриваються у працях О. Пасічник, де міжкультурна компетентність розглядається як здатність усвідомлювати чинники, зумовлені іншою культурою, адекватно інтерпретувати поведінку партнерів та будувати власну поведінку з урахуванням культурних відмінностей [8]. Авторка акцентує увагу на тому, що міжкультурна компетентність має розвиватися як інтегральна характеристика особистості, яка поєднує знання, уміння, навички та установки, потрібні для ефективного функціонування в глобалізованому світі.

О. Резунова, аналізуючи міжкультурну компетентність у контексті професійної діяльності, трактує її як спосіб реагування в ситуаціях міжкультурної

взаємодії, що передбачає володіння іноземною мовою, знання про можливі бар'єри та способи їх подолання, а також уміння будувати власну поведінку з урахуванням культурних особливостей партнера [10]. Подібні підходи простежуються й у працях Н. Гальчун, де міжкультурна компетентність медичного працівника розглядається як невід'ємний складник його професійної компетентності та конкурентоспроможності на ринку праці, оскільки від здатності до міжкультурної взаємодії залежить якість надання послуг представникам різних культурних спільнот [5].

У багатьох сучасних українських дослідженнях міжкультурна компетентність пов'язується з підготовкою фахівців різних галузей – від міжнародних відносин до освіти й культури. Так, О. Білецька аналізує міжкультурну компетентність фахівців у сфері міжнародних відносин як складову їхньої професійної діяльності й підкреслює необхідність цілеспрямованого розвитку цієї якості в умовах зростання міжнародних контактів [3]. В інших працях порушуються питання формування міжкультурної компетентності студентської молоді, зокрема в контексті використання інноваційних освітніх технологій та соціальних медіа-проектів для активізації міжкультурної взаємодії.

Окремий напрям становлять дослідження, присвячені розвитку міжкультурної компетентності в умовах крос-культурного освітнього середовища та в процесі іншомовної підготовки студентів. У працях І. Штих, обґрунтовуються моделі й умови формування міжкультурної компетентності, акцентується значення емпатії, толерантності, сенситивності до культурних відмінностей як необхідних передумов успішної міжкультурної комунікації [12].

Важливий внесок у розроблення проблематики міжкультурної комунікації та ідентичності належить також В. Бойченку та співавторам, які аналізують чинники між- і кроскультурної комунікації в освітньому процесі України, зокрема в контексті формування соціальної та національної ідентичності [4]. У цих роботах підкреслюється, що міжкультурна компетентність тісно пов'язана із процесами самоідентифікації особистості, здатністю поєднувати національну ідентичність із відкритістю до інших культур.

У сфері педагогіки й громадянської освіти міжкультурна компетентність дедалі частіше розглядається як важлива складова формування полікультурної особистості студента й майбутнього фахівця. Зокрема, у дослідженнях О. Амерідзе та інших авторів аналізуються основні напрями формування полікультурної особистості здобувачів вищої освіти, наголошується на необхідності інтеграції міжкультурного компонента в зміст навчальних програм та виховних заходів [1]. Це певною мірою корелює з ідеями українських учених у галузі громадянського виховання (І. Бех, В. Кремень, О. Пометун та ін.), які підкреслюють важливість розвитку ціннісних орієнтацій, соціальної відповідальності й активної громадянської позиції молоді [2; 7; 9].

Попри значний науковий доробок у сфері дослідження міжкультурної компетентності та міжкультурної комунікації, а також розроблення концепцій громадянського виховання, можна констатувати наявність теоретичної прогалини, пов'язаної з недостатньою інтеграцією цих двох напрямів. Значна частина праць зосереджується або на формуванні громадянських цінностей та громадянських компетентностей, або на розвитку міжкультурних навичок і чутливості в контексті іншомовної освіти, професійної підготовки чи публічного управління. Менш дослідженим залишається питання про те, яким чином міжкультурна компетентність безпосередньо впливає на процес громадянського виховання, зокрема на формування інклюзивної національної ідентичності, культури демократичної участі та соціальної згуртованості в умовах полікультурного українського суспільства.

Саме необхідність подолання цієї прогалини й поглиблення теоретичного розуміння міжкультурної компетентності як чинника громадянського виховання визначає наукову новизну та актуальність даного дослідження.

Мета та завдання статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування ролі міжкультурної компетентності як чинника громадянського виховання особистості в умовах полікультурного середовища.

Основними завданнями дослідження є:

- аналіз сутності громадянського виховання в сучасних соціокультурних умовах;
- визначення змісту та структури міжкультурної компетентності;
- розкриття впливу міжкультурної компетентності на процес громадянського виховання;
- окреслення ролі освітнього середовища у формуванні міжкультурної компетентності та громадянських цінностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Змістовий аналіз поняття «міжкультурна компетентність» дозволяє визначити його як багатовимірне утворення, до структури якого входять когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти:

- Когнітивний компонент охоплює знання про культурне різноманіття, соціальні норми, традиції та цінності різних народів, а також усвідомлення принципів демократії та прав людини. Цей компонент формує інтелектуальне підґрунтя громадянської свідомості.
- Емоційно-ціннісний компонент включає установки толерантності, емпатії, поваги до культурних відмінностей та готовності до прийняття «Іншого». Саме цей компонент забезпечує внутрішню мотивацію до громадянськи відповідальної поведінки.
- Поведінковий компонент проявляється у здатності до конструктивної міжкультурної комунікації, участі в громадських ініціативах, партнерській взаємодії та ненасильницькому врегулюванні конфліктів.

У працях провідних науковців міжкультурна компетентність нерозривно пов'язується з ідеями громадянської освіти, демократії та прав людини. Зокрема громадянське виховання у сучасній педагогічній науці розглядається як цілеспрямований процес формування громадянської свідомості, системи цінностей, установок і моделей поведінки, що забезпечують активну участь особистості в суспільному житті [18]. В умовах полікультурного суспільства зміст громадянського виховання набуває нових вимірів, пов'язаних із формуванням культури міжкультурного діалогу, поваги до прав людини та соціальної згуртованості. Оскільки полікультурне середовище передбачає не лише співіснування різних культур, а й їхню активну взаємодію, що потребує сформованості відповідних соціальних і громадянських компетентностей, у цьому контексті громадянське виховання спрямовується на розвиток здатності особистості поєднувати національну ідентичність з відкритістю до культурного різноманіття.

Узагальнення класичних і сучасних теоретичних підходів засвідчує, що міжкультурна компетентність має чітке концептуальне підґрунтя як міждисциплінарний феномен, який поєднує ідеї міжкультурної комунікації, полікультурної освіти та громадянського виховання.

Аналізуючи особливості полікультурного середовища саме нашої країни варто зазначити, що Україна історично сформувалася як багатонаціональна та багатокультурна держава, у соціокультурному просторі якої співіснують різні етнічні, мовні, релігійні й регіональні спільноти. Полікультурний характер українського суспільства виявляється у наявності національних меншин, серед яких кримські татари, татари, болгари, угорці, румуни, євреї, поляки, греки, гагаузи та представники інших етнічних груп. Кожна з них зберігає власні культурні традиції, мовні практики, елементи історичної пам'яті та соціальної самоідентифікації, що формує складну й багатовимірну культурну мозаїку українського соціуму [5].

Важливою характеристикою полікультурного середовища України є наявність виразних регіональних культурних особливостей, зумовлених історичним розвитком окремих територій, впливом різних державних утворень та різними моделями соціокультурної інтеграції. Ці особливості проявляються у звичаях, формах соціальної взаємодії, культурних практиках, мовній поведінці та символічних образах регіональної ідентичності. У сучасному українському контексті регіональна різноманітність розглядається не як чинник роз'єднання, а як потенціал для збагачення національної культури за умови цілеспрямованої політики соціальної інтеграції та міжкультурного діалогу.

Суттєвий вплив на формування полікультурного середовища України мають сучасні міграційні процеси, що активізувалися внаслідок глобалізаційних чинників і посилися в умовах воєнних викликів. Масові внутрішні переміщення населення, поява значної кількості внутрішньо переміщених осіб, а

також зовнішня міграція призвели до інтенсифікації міжкультурних контактів у межах країни. Внутрішньо переміщені особи, інтегруючись у нові соціокультурні спільноти, водночас збагачують їх власними культурними практиками, що змінює соціальну структуру громад і актуалізує потребу в розвитку міжкультурної компетентності як у місцевого населення, так і у самих переселенців.

Окрім цього, на полікультурний характер українського суспільства істотно впливають процеси глобалізації та європейської інтеграції. Відкритість до світового культурного простору, інтенсивний культурний обмін, поширення європейських цінностей демократії, прав людини, недискримінації та соціальної інклюзії формують нові орієнтири громадянського розвитку. Європейський вектор сприяє усталенню ідеї різноманіття як норми сучасного суспільства та підсилює значущість міжкультурної компетентності як основи соціальної взаємодії й громадянської єдності [17].

Разом із значним інтеграційним потенціалом полікультурне середовище України породжує низку соціальних та громадянських викликів, які безпосередньо впливають на стабільність суспільства та ефективність процесів громадянського виховання. Одним із таких викликів є ризик поширення ксенофобських установок, етноцентризму та негативних стереотипів щодо представників інших культурних груп. В умовах соціальної напруженості, економічних труднощів або воєнної загрози міжкультурні відмінності можуть сприйматися як чинник роз'єднання, що сприяє поляризації суспільства.

До викликів також належить небезпека культурної ізоляції окремих груп, яка проявляється у замкненості спільнот, обмеженості міжкультурних контактів та зниженні рівня соціальної довіри. Відсутність систематичної міжкультурної взаємодії може призводити до формування паралельних культурних просторів, що ускладнює процеси соціальної інтеграції та громадянської консолідації.

Особливої актуальності набуває проблема інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади. Вона включає не лише питання соціально-економічної адаптації, а й налагодження міжкультурного діалогу, подолання упереджень і формування взаємного прийняття. Без належного рівня міжкультурної компетентності інтеграційні процеси можуть супроводжуватися конфліктами, соціальною дистанцією та маргіналізацією окремих груп.

Водночас перед українським суспільством стоїть стратегічне завдання формування національної єдності на основі поваги до культурного різноманіття. Йдеться про становлення інклюзивної національної ідентичності, яка інтегрує спільні громадянські цінності, історичну пам'ять і демократичні орієнтири, не нівелюючи культурну самобутність різних груп. Реалізація цього завдання можлива лише за умови цілеспрямованого розвитку міжкультурної компетентності як на рівні індивіда, так і на рівні освітніх та соціальних інституцій [2].

Отже, полікультурне середовище України є складною соціокультурною реальністю, що поєднує значний потенціал для розвитку громадянського

суспільства з низкою викликів, подолання яких потребує системного підходу до громадянського виховання з акцентом на формування міжкультурної компетентності.

Формування міжкультурної компетентності позитивно впливає на розвиток громадянських якостей особистості. Вона сприяє засвоєнню демократичних цінностей, розвитку соціальної відповідальності, формуванню активної громадянської позиції. Через міжкультурний діалог особистість набуває досвіду співпраці, солідарності та взаєморозуміння, що є основою громадянського суспільства.

Ефективне формування міжкультурної компетентності як чинника громадянського виховання передбачає цілеспрямовану організацію виховного та освітнього процесу, що базується на чітко визначених педагогічних принципах, відповідних формах і методах роботи, а також створенні сприятливого інституційного середовища. За таких умов міжкультурна компетентність перестає бути декларативною характеристикою освітніх результатів і трансформується у реальний соціально-педагогічний інструмент розвитку громадянської культури [1; 5; 6].

Процес формування міжкультурної компетентності має ґрунтуватися на принципі діалогу культур, який передбачає взаємне пізнання, прийняття та осмислення культурних відмінностей без домінування однієї культури над іншою. Реалізація цього принципу у виховному процесі сприяє розвитку поваги до культурного різноманіття, формуванню відкритості до альтернативних світоглядів та усвідомленню цінності плюралізму як засади демократичного суспільства.

Не менш важливим є принцип толерантності, що передбачає визнання права кожної особистості на власну культурну ідентичність, мову, традиції та систему цінностей. У межах громадянського виховання толерантність розглядається не як пасивне терпіння, а як активна позиція, спрямована на побудову конструктивних соціальних відносин у різноманітному середовищі.

Принцип активності та суб'єктності особистості забезпечує залучення громадян до активної міжкультурної взаємодії, прийняття відповідальних рішень і рефлексії власного досвіду. Формування міжкультурної компетентності є неможливим без особистісної включеності, досвіду співпраці, обговорення та спільного вирішення соціально значущих проблем.

Доповнює зазначені засади принцип рефлексивності, який передбачає усвідомлення власних культурних установок, стереотипів і упереджень. Рефлексивний компонент дозволяє здобувачам освіти критично оцінювати як власні позиції, так і соціальні практики, що є необхідною умовою формування зрілої громадянської свідомості.

Практична реалізація принципів формування міжкультурної компетентності здійснюється через різноманітні форми та методи виховної й освітньої

роботи, орієнтовані на досвідну та діяльнісну взаємодію. Однією з ефективних форм є тренінги міжкультурної комунікації, спрямовані на розвиток емпатії, навичок ефективного спілкування, подолання бар'єрів і стереотипів у міжкультурних ситуаціях. Такі тренінги дозволяють моделювати реальні комунікативні сценарії та формувати готовність до конструктивної взаємодії.

Важливу роль відіграють спільні міжкультурні проєкти, у межах яких носії різних цінностей та культур працюють у мультикультурних групах над розв'язанням соціально чи громадянсько значущих завдань. Проєктна діяльність сприяє розвитку відповідальності, навичок співробітництва, взаємної поваги та активної громадянської позиції [8].

Варто також враховувати, що рольові ігри та симуляції соціальних ситуацій дозволяють приміряти різні соціальні та культурні ролі, краще зрозуміти мотивацію інших людей і наслідки власних рішень. У контексті громадянського виховання особливо ефективними є моделювання громадських слухань, парламентських дебатів, міжетнічних перемовин, що формують навички демократичного діалогу.

Перспективним напрямом формування міжкультурної компетентності є вивчення культурних традицій через інтеграцію міжкультурного компонента в навчальний зміст гуманітарних і соціальних дисциплін, оскільки ознайомлення з культурною спадщиною різних народів сприяє розвитку поваги до культурного різноманіття та усвідомленню спільних людських цінностей.

Особливого значення в сучасних умовах набуває метод критичного аналізу стереотипів у засобах масової інформації та цифровому просторі. Робота з медіатекстами дозволяє формувати навички медіаграмотності, протидіяти мові ворожнечі та маніпуляціям, що є ключовими для відповідального громадянства в інформаційному суспільстві [10].

Ключову роль у формуванні міжкультурної компетентності як чинника громадянського виховання відіграють заклади освіти, які виступають моделлю демократичного та полікультурного суспільства, у межах якого відбувається щоденна практична взаємодія носіїв різних культур, соціальних досвідів і цінностей. Через організацію навчально-виховного процесу, систему соціальних норм і правил, механізми участі здобувачів освіти в ухваленні рішень освітній заклад формує досвід демократичних громадянських практик. Включення міжкультурного компонента в освітні програми, підтримка інклюзивного середовища, заохочення громадянської активності та волонтерства створюють умови для розвитку активної та відповідальної особистості.

Таким чином, формування міжкультурної компетентності в освітньому середовищі набуває системного характеру й забезпечує практичну реалізацію завдань громадянського виховання в умовах полікультурного суспільства.

Висновки. У ході теоретичного аналізу проблеми формування міжкультурної компетентності як чинника громадянського виховання в умовах полікультурного середовища було здійснено концептуальне переосмислення ключових понять та окреслено їх змістовні взаємозв'язки. Визначено, що міжкультурна компетентність має інтегративний характер і не зводиться до фрагментарних знань про культурні відмінності. Вона є цілісним особистісним утворенням, що поєднує когнітивний компонент (обізнаність щодо культурного різноманіття та демократичних цінностей), афективний компонент (емпатію, повагу, толерантність) та поведінковий компонент (здатність до міжкультурного діалогу, співпраці й ненасильницького вирішення конфліктів). Така єдність компонентів визначає міжкультурну компетентність як необхідну передумову ефективного функціонування особистості у складному та соціально різноманітному середовищі.

З'ясовано, що в умовах полікультурності громадянське виховання набуває нових якісних характеристик. Полікультурне середовище перестає розглядатися як зовнішній контекст і трансформується в активний виховний простір, у якому формуються громадянські цінності, соціальні установки та моделі поведінки. Це об'єктивно зумовлює потребу переходу від монокультурної парадигми виховання до підходів, заснованих на принципах плюралізму, поваги до прав людини, соціальної інклюзії та готовності до конструктивного діалогу.

Обґрунтовано, що міжкультурна компетентність виступає ключовим чинником формування демократичної громадянської свідомості. Її розвиток сприяє переосмисленню культурного різноманіття як соціального ресурсу, а не як чинника загроз чи роз'єднання. Саме міжкультурна компетентність забезпечує формування навичок, необхідних для активної демократичної участі: критичного ставлення до стереотипів і упереджень, толерантності до альтернативних позицій, здатності до діалогу та досягнення консенсусу в умовах ціннісних і культурних відмінностей.

Визначено, що ефективне формування міжкультурної компетентності сприяє зміцненню соціальної згуртованості та запобіганню соціальній фрагментації. Зниження рівня ксенофобії, етноцентризму й соціального відчуження безпосередньо пов'язане з розвитком здатності до міжкультурної взаємодії та взаємного прийняття.

Практичне значення отриманих результатів полягає в обґрунтуванні необхідності системної інтеграції міжкультурного компонента в усі ланки освітнього процесу. Формування міжкультурної компетентності як чинника громадянського виховання можливе за умови впровадження принципів міжкультурного діалогу, критичного аналізу культурних стереотипів, активної участі та рефлексії в освітню практику. За таких умов заклади освіти та інституційні установи мають функціонувати як реальна модель демократичного та полікультур-

ного суспільства, у межах яких здобувачі освіти набувають досвіду громадянської взаємодії.

Водночас реалізація зазначених завдань потребує суттєвого оновлення системи професійної підготовки педагогічних кадрів. Тож перспективи подальших наукових розвідок убачаємо у розробленні інструментарію вимірювання рівня сформованості міжкультурної компетентності в контексті громадянської активності особистості, а також у створенні уніфікованої моделі міжкультурно орієнтованого громадянського виховання, адаптованої до потреб та соціокультурних реалій освітньої системи України.

Література:

1. Америкізе О. Ю. Полікультурне виховання студентської молоді в освітньому середовищі закладу вищої освіти. *Педагогічна освіта*. 2020. № 3. С. 33–39.
2. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку. Київ: Академвидав, 2012. 256 с.
3. Білецька О. В. Міжкультурна компетентність у підготовці фахівців міжнародної діяльності. *Гуманітарний вісник*. 2019. № 38. С. 104–111.
4. Бойченко В. В. Міжкультурна комунікація як чинник соціальної інтеграції особистості. *Педагогічні науки*. 2019. № 4. С. 15–22.
5. Гальчун Н. М. Формування міжкультурної компетентності в системі професійної освіти. *Освітологічний дискурс*. 2022. № 2. С. 91–98.
6. Костенко Д. В. Міжкультурна компетентність як складова професійної підготовки фахівців. *Науковий вісник НаУКМА. Серія: Педагогічні науки*. 2018. Т. 3. С. 62–69.
7. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні: інноваційні аспекти. Київ: Грамота, 2005. 448 с.
8. Пасічник О. Л. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців в умовах глобалізації. *Вісник вищої школи*. 2020. № 6. С. 45–50.
9. Пометун О. І. Громадянська освіта: від теорії до практики. Київ: Генеза, 2014. 280 с.
10. Резунова О. М. Міжкультурна комунікація в професійній діяльності сучасного фахівця. *Соціальні технології*. 2021. № 1. С. 78–85.
11. Сухомлинська О. В. Цінності освіти і виховання. Київ: Інститут педагогіки НАПН України, 2016. 240 с.
12. Штих І. В. Формування міжкультурної компетентності студентів у процесі іншомовної підготовки. *Іноземні мови*. 2018. № 2. С. 21–27.
13. Banks J. A. Diversity and citizenship education: Global perspectives. San Francisco: Jossey-Bass, 2008. 368 p.
14. Banks J. A. Educating citizens in a multicultural society. 2nd ed. New York: Teachers College Press, 2007. 224 p.
15. Bennett M. J. Basic concepts of intercultural communication: Selected readings. Boston: Intercultural Press, 2013. 344 p.
16. Byram M. Teaching and assessing intercultural communicative competence. Clevedon: Multilingual Matters, 1997. 124 p.
17. Council of Europe. Competences for democratic culture: Living together as equals in culturally diverse democratic societies. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2016. 76 p.
18. Deardorff D. K. The identification and assessment of intercultural competence as a student outcome of internationalization. *Journal of Studies in International Education*. 2006. Vol. 10, № 3. P. 241–266.
19. Hall E. T. Beyond culture. New York : Anchor Books, 1989. 320 p.
20. UNESCO. Intercultural competences: Conceptual and operational framework. Paris: UNESCO Publishing, 2013. 65 p.

References:

1. Ameridze, O. Yu. (2020). Polikulturene vykhovannia studentskoi molodi v osvithnomu seredovyskhi zakladu vyshchoi osvity [Polycultural education of student youth in the educational environment of higher education institutions]. *Pedahohichna osvita*, (3), 33–39. [in Ukrainian]
2. Bekh, I. D. (2012). *Osobystist u prostori dukhovnoho rozvytku* [Personality in the space of spiritual development]. Kyiv: Akademvydav. [in Ukrainian]
3. Biletska, O. V. (2019). Mizhkulturna kompetentnist u pidhotovtsi fakhivtsiv mizhnarodnoi diialnosti [Intercultural competence in the training of international relations specialists]. *Humanitarnyi visnyk*, (38), 104–111. [in Ukrainian]
4. Boichenko, V. V. (2019). Mizhkulturna komunikatsiia yak chynnyk sotsialnoi intehtatsii osobystosti [Intercultural communication as a factor of social integration of personality]. *Pedahohichni nauky*, (4), 15–22. [in Ukrainian]
5. Halchun, N. M. (2022). Formuvannia mizhkulturnoi kompetentnosti v systemi profesiinoi osvity [Formation of intercultural competence in the system of professional education]. *Osvitolohichni dyskurs*, (2), 91–98. [in Ukrainian]
6. Kostenko, D. V. (2018). Mizhkulturna kompetentnist yak skladova profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv [Intercultural competence as a component of professional training of specialists]. *Naukovyi visnyk NaUKMA. Serii: Pedahohichni nauky*, 3, 62–69. [in Ukrainian]
7. Kremen, V. H. (2005). *Osvita i nauka v Ukraini: innovatsiini aspekty* [Education and science in Ukraine: Innovative aspects]. Kyiv: Hramota. [in Ukrainian]
8. Pasichnyk, O. L. (2020). Formuvannia mizhkulturnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv v umovakh hlobalizatsii [Formation of intercultural competence of future specialists under conditions of globalization]. *Visnyk vyshchoi shkoly*, (6), 45–50. [in Ukrainian]
9. Pometun, O. I. (2014). *Hromadianska osvita: vid teorii do praktyky* [Civic education: From theory to practice]. Kyiv: Heneza. [in Ukrainian]
10. Rezunova, O. M. (2021). Mizhkulturna komunikatsiia v profesiinii diialnosti suchasnoho fakhivtsia [Intercultural communication in the professional activity of a modern specialist]. *Sotsialni tekhnologii*, (1), 78–85. [in Ukrainian]
11. Sukhomlynska, O. V. (2016). *Tsinnosti osvity i vykhovannia* [Values of education and upbringing]. Kyiv: Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. [in Ukrainian]
12. Shtykh, I. V. (2018). Formuvannia mizhkulturnoi kompetentnosti studentiv u protsesi inshomovnoi pidhotovky [Formation of intercultural competence of students in the process of foreign language training]. *Inozemni movy*, (2), 21–27. [in Ukrainian]
13. Banks, J. A. (2007). *Educating citizens in a multicultural society* (2nd ed.). New York, NY: Teachers College Press.
14. Banks, J. A. (2008). *Diversity and citizenship education: Global perspectives*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
15. Bennett, M. J. (2013). *Basic concepts of intercultural communication: Selected readings*. Boston, MA: Intercultural Press.
16. Byram, M. (1997). *Teaching and assessing intercultural communicative competence*. Clevedon: Multilingual Matters.
17. Council of Europe. (2016). *Competences for democratic culture: Living together as equals in culturally diverse democratic societies*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
18. Deardorff, D. K. (2006). The identification and assessment of intercultural competence as a student outcome of internationalization. *Journal of Studies in International Education*, 10(3), 241–266. <https://doi.org/10.1177/1028315306287002>
19. Hall, E. T. (1989). *Beyond culture*. New York, NY: Anchor Books.
20. UNESCO. (2013). *Intercultural competences: Conceptual and operational framework*. Paris: UNESCO Publishing.